

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΘΡΗΣΚΕΙΑΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ

Τοῦ κ. ΙΩΑΝΝΗ Ν. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ,
Διπλωματούχου Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν
Θεολογικῆς Σχολῆς Παντεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ εἴσοδος τῆς ἀνθρωπότητας στήν τρίτη χιλιετία ἀπό τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο εἶναι μία ὀριακή στιγμή, ἕνα κομβικό σημείο εὐθύνης, ἰδιαίτερα γιά τόν Χριστιανικό κόσμο καί εἰδικότερα γιά τήν Ὁρθοδοξία. Ἡ πνευματική ἱστορία καί ἡ ἐμπειρία δύο χιλιετιῶν πού φέρει ἡ Ἐκκλησία ἀποτελοῦν τά ἐχέγγυα γιά ἀσφαλή παρέμβαση στό σήμερα. Μέ πιό ρόλο, ὅμως, μπορεῖ νά γίνει αὕτη ἡ παρέμβαση;

Ὁ Χριστιανισμός ἀποτελεῖ μόλις τό 1/6 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς. Θά πρέπει νά παραγνωριστοῦν οἱ ἄλλες θρησκείες καί νά αὐτοπεριχαρᾶκῃ ὁ Χριστιανισμός, καλλιεργώντας μόνο μιὰ στεῖρα ἀντιρρητική πολεμική ἐπιχειρηματολογία πρὸς τίς ἄλλες θρησκείες; Αὐτός ὁ δρόμος θά μπορούσαμε νά ποῦμε, ὅτι εἶναι καί ὁ πλέον εὐκολος, ἀλλά τά ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἐσωστρέφειας δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλα, ἐκτός ἀπό συγκρουσιακῆς μορφῆς. Ἡ κάθε θρησκεία, δηλαδή, σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο ὀριοθετεῖ σέ αὐστηρά πλαίσια τή δράση της, ἀσκώντας ὀξεία πολεμική σέ ὅλες τίς ἄλλες θρησκείες. Αὐτό ἀναπόφευκτα ὀδηγεῖ στόν φονταμενταλισμό.

Ὁ μέγας θρησκευτολόγος R. Otto, στό περίφημο ἔργο του «Das Heilige», κατέγραφε μέ προφητική ἐνόραση πρὶν ἀπό πολλά χρόνια τήν ἀκόλουθη ἀγωνία του: «Ἐνας γιγάντιος ἀγώνας προετοιμάζεται... Αὕτη ἡ στιγμή θά εἶναι ἡ ὑψιστή στιγμή τῆς ἀνθρωπότητας, ὅταν οὔτε τά πολιτικά συστήματα, οὔτε οἱ πολιτικές ὁμάδες, οὔτε τά κοινωνικά συμφέροντα θά ἐγείρονται πλέον τό ἕνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἀλλά οἱ θρησκείες τῆς ἀνθρωπότητας, ὅταν ἡ σύγκρουση

αυτή θά φθάσει τήν ύψηλή της ἔνταση, ὅταν τό πνεῦμα συναντήσῃ τό πνεῦμα, τό ἰδεῶδες, ἡ ἐμπειρία τῆς ζωῆς τήν ἐμπειρία τῆς ζωῆς, ὅταν ὁ καθένas θά κληθεῖ νά μεταδώσῃ ὅ,τι βαθύτερο καί γνησιότερο ἔχει νά μεταδώσῃ»¹. Καθώς φαίνεται καί μπορεῖ νά συμπεράνῃ ὁ καθένas, ἡ κρίσιμη αὐτή στιγμή πού περιγράφει ὁ Otto πραγματοποιεῖται στήν ἐποχή μας. Ἡ Ὁρθοδοξία καλεῖται σήμερα, ἴσως ὅσο ποτέ ἄλλοτε, νά μεταδώσῃ καί μέσα ἀπό τήν μορφή τοῦ διαλόγου μέ τίς ἄλλες θρησκείες στό παγκόσμιο στερέωμα ὅ,τι οὐσιαστικότερο καί αὐθεντικότερο ἔχει.

1. Φανατισμός καί θρησκεία.

Ἡ θρησκευτική ἐσωστρέφεια εἶναι πηγή τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας καί ὁδηγεῖ στίς ὀδυνηρές ἐμπειρίες τῶν θρησκευτικῶν ἀντιπαραθέσεων ἢ συγκρούσεων. Τό ὅτι οἱ θρησκείες διαφέρουν μεταξύ τους μέ πολλούς τρόπους καί γιά ποικίλους λόγους, εἶναι εὐρέως γνωστό. Τό ἐρώτημα πού πρέπει νά μᾶς ἀπασχολεῖ σήμερα εἶναι πῶς οἱ θρησκείες θά διαχειριστοῦν τίς διαφορές τους, ἔτσι ὥστε νά ἀποφευχθοῦν οἱ πολεμικές συγκρούσεις καί νά ἐπιτευχθεῖ ἡ εἰρηνική συνύπαρξη ἀνάμεσά τους;

Ὁ ἀνταγωνισμός μεταξύ τῶν θρησκειῶν εἶναι καί ἀθέμιτος καί θανατηφόρος². Ὁ ἀνταγωνισμός σημαίνει τή σύγκρουση τῶν θρησκειῶν καί τόν πόλεμο μεταξύ τους: Ἰσλαμικός «Ἱερός Πόλεμος», χριστιανικές σταυροφορίες, σιωνιστικοί ἐποικισμοί κ.λ.π. Φαινόμενα ἀνταγωνιστικῆς σχέσης τῶν θρησκειῶν εἶναι ὁ φανατισμός, ὁ φονταμενταλισμός (μαχητικός θρησκευτικός συντηρητισμός), ὁ ἐθνοφυλετισμός (ρατσισμός, σοβινισμός) κ.λ.π. Τό θρησκευτικό φανατισμό τροφοδότησαν ὁ φονταμενταλισμός τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὁ ἀντιμοντεντισμός τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ὁ παλαιοημερολογισμός τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ἰσλαμισμός τοῦ Μουσουλμανισμοῦ, ὁ σιωνισμός τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κ.ἄ.

1. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ (ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΛΒΕΤΙΑΣ), Λόγος διαλόγου, ἔκδ. Καστανιώτη, σελ. 337.

2. Βλ. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, «Συναγωνισμός θρησκειῶν», ἐφ. ΤΑ ΝΕΑ, 29/12/2001.

Τά τελευταία χρόνια από τή πτώση τοῦ λεγόμενου «ύπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» καί μέ κορύφωση τήν 11η Σεπτεμβρίου 2001, ἡ θρησκεία ἀναδεικνύεται σέ πρωταγωνιστή τῆς σύγχρονης ἱστορίας. Αὐτό μαρτυρεῖ ἡ ἔκρηξη ἀπροσμέτρητης βίας σέ ὅλο τόν πλανήτη μας, ἀπό τά Βαλκάνια στή Μέση Ἀνατολή, ἀλλά κυρίως στίς Ἀραβικές - Μουσουλμανικές χώρες τῆς Ἀσίας. Ὅλα αὐτά τά γεγονότα πιστοποιοῦν περίτρανα τή σχέση θρησκείας καί φανατισμοῦ³.

Ὁ φανατισμός χρησιμοποιεῖ καί ἐκμεταλλεύεται τή θρησκεία, ὅπως ἄλλωστε σωρεία ἄλλων ἱστορικῶν μορφωμάτων, ὅπως τό ἔθνος, τή φυλή, τό κράτος κ.τ.λ. Ἡ ἰδιαίτερη ροπή τοῦ φανατισμοῦ στή θρησκεία ὀφείλεται στό ὅτι αὐτή ἡ τελευταία συναρπάζει τό ἀσυνείδητο τοῦ ἀνθρώπου, ἱκανοποιεῖ συμβολικά τίς ἀνικανοποιήτες ἐπιθυμίες του γιά ζωή, εὐτυχία κ.ἄ. καί ἔτσι ἡ θρησκεία πείθει μάζες συνανθρώπων μας.

Τό ζήτημα ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τό τί κάνει ἡ θρησκεία γιά τήν ἀποτροπή τοῦ φανατισμοῦ. Ἡ θρησκεία ἀπομιμεῖται χωρίς ἐπίγνωση συνήθως τήν ἀγοραία ἀνταγωνιστικότητα καί πλειοδοτεῖ σέ βιαιότητα, ἐφαρμόζοντας τό «ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν».

Στό χώρο τῆς Ὁρθοδοξίας, πού μᾶς ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως, ἡ σύγχυση τύπου καί οὐσίας, σέ συνδυασμό μέ τήν αὐστηρή προσήλωση στό γράμμα τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ὁδηγεῖ συνήθως σέ μιᾶ ἐπικίνδυνη ἐσωστρέφεια. Ὁ,τιδήποτε βρίσκεται ἔξω ἀπό τά πλαίσια τῆς δικῆς τους ἐρμηνείας εἶναι κακόδοξο ἢ αἰρετικό, ἐνῶ ὅσοι τό ὑποστηρίζουν ἀποστέλλονται «εἰς τό πῦρ τό ἐξώτερον». Ἡ μορφή αὐτή φονταμενταλισμοῦ, πού ἐκτρέφεται στούς κόλπους τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀρνεῖται τό διάλογο, καθώς πιστεύεται, ὅτι ὁ,τιδήποτε βρίσκεται ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἀντιχριστιανικό καί «διαβολικό». Κατά παρόμοιο τρόπο συναντιοῦνται τέτοιες ἐκφάνσεις φανατισμοῦ σέ ὅλες τίς θρησκείες.

Συμφέρον, ὅμως, ὅλων μας, σήμερα, πιστῶν καί ἀπίστων, δύσπιστων καί ὀλιγόπιστων, εἶναι νά στρέψουμε τή θρησκεία ἐνάντια στό

3. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, «Φανατισμός καί θρησκεία», ἐφ. ΤΑ ΝΕΑ, 12/11/2001.

φανατισμό. Σκοπός της Ὁρθοδοξίας στό παγκόσμιο ἱστορικό γίγνεσθαι πρέπει νά εἶναι ἡ εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν, «ἐν ἀγάπῃ καί ὁμονοίᾳ», καθώς καί ἡ διάσωση τῆς παγκόσμιας πνευματικῆς κληρονομιάς.

2. Ἀναγκαιότητα τῶν διαθρησκευτικῶν διαλόγων.

Ὁ διάλογος τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ τίς ἄλλες θρησκεῖες ἀπορρέει ἀπό τήν παγκοσμιότητα τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ καί κατανοεῖται ὡς μία οὐσιαστική πτυχή τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιά τή σχέση τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν κόσμο⁴. Ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν Παῦλος ἀξιοποίησε τήν ἰδιαιτερότητα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως τῶν Ἀθηναίων στόν «ἄγνωστον Θεόν», ὅταν κήρυξε στήν Πνύκα: «Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγώ καταγγέλλω ὑμῖν» (Πράξ. 17, 22-23). Βέβαια πρέπει ἐδῶ νά σημειώσουμε, ὅτι ἡ ταύτιση αὐτή τοῦ «ἀγνώστου Θεοῦ» τῶν Ἀθηναίων μέ τόν Θεό τῶν Χριστιανῶν δέν ἦταν μόνο μία πρόσφορη τακτική ἱεραποστολικῆς δράσεως, ἀλλά ἦταν συγχρόνως καί μία συνεπής ἀναφορά τῶν διαφόρων θρησκειῶν στόν ἕνα Θεό, τό δημιουργό τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου: «Ὁ Θεός, ὁ ποιήσας τόν κόσμον καί πάντα τά ἐν αὐτῷ... ἐποίησεν ἐξ ἑνός αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων». Ὅλα τά ἔθνη τοῦ κόσμου, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, εἶναι κατὰ τήν Ὁρθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία «συγκληρονόμα καί σύσσωμα καί συμμετοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἐν Χριστῷ διά τοῦ Εὐαγγελίου» (Ἐφ. 3, 6), καί ἔχουν τό νόμο τοῦ Θεοῦ «γραπτόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν...» (Ρωμ. 2, 13-15).

Τό ὑπόδειγμα τῶν Ἀποστόλων προσδιόρισε καί τό ἰδιαίτερο πνεῦμα τοῦ διαλόγου τῆς Ἐκκλησίας μέ τίς ἄλλες θρησκεῖες, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τό τεράστιο ἱεραποστολικό ἔργο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στούς λαούς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀσίας. Τό περί Θεοῦ ἐρώτημα τροφοδότησε καί πολλούς θεολογικούς διαλόγους καί ἀντιπαραθέσεις μεταξύ τῶν θρησκειῶν. Ὡς παράδειγμα ἐδῶ θά ἀναφέρουμε τόν ἀποδιδόμενο στόν Ἰωάννη τόν

4. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Λόγος διαλόγου, σελ. 303.

Δαμασκηνό «Διάλογο χριστιανοῦ καί μουσουλμάνου» (Η' αἰώνας),

Στό γεωγραφικό χώρο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καί Β. Ἀφρικῆς Χριστιανοί, Ἑβραῖοι καί Μουσουλμάνοι ὑποχρεώθηκαν ἐκ τῶν πραγμάτων, ἀπό πολύ νωρίς, νά συνυπάρχουν. Ἡ σχέση τῶν θρησκευτῶν αὐτῶν μεταξύ τους δέν εἶναι μόνο συγκρουσιακοῦ χαρακτήρα, ἀλλά μποροῦν νά ἀναδεικνύουν καί τά κοινά τους «πιστεύω», ὅσον ἀφορᾷ τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο. Στίς Ἱερές Γραφές καί τῶν τριῶν θρησκευτῶν, παρά τή διαφορετική τους ἀναφορά στήν Παλαιά Διαθήκη, εἶχαν ὀρισμένα κοινά στοιχεῖα γιά τή σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο⁵. Ἡ ἀνεκτικότητα εἶναι καταστατική ἀρχή τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκευτῶν. Στό Κοράνι, γιά παράδειγμα, προβλέπεται ἡ ἀνοχή Χριστιανῶν καί Ἑβραίων, ὡς πιστῶν τῆς Βίβλου. Στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, παρά τίς ἀκραίες της ἐξάρσεις (βίας, σφαγῶν, ἐξισλαμισμῶν, γενιτσαρισμοῦ), ὑλοποιήθηκαν τά προνόμια τῶν ὑπόδουλων μονοθεϊστῶν. Στόν τουρκοκρατούμενο Ἑλλαδικό χώρο βρῆκαν καταφύγιο οἱ διωγμένοι ἀπό τό ρωμαιοκαθολικό βασιλιά τῆς Ἰσπανίας Ἑβραῖοι τό 1492⁶.

Στή σύγχρονη μας ἐποχή οἱ διαθρησκευτικοί διάλογοι εἶναι ἀναγκαῖοι ἴσως ὅσο ποτέ ἄλλοτε. Σέ ὅλες σχεδόν τίς σύγχρονες αἰματηρές συγκρούσεις (Βαλκάνια, Μ. Ἀνατολή, Ἀσία), ὁ θρησκευτικός παράγοντας προβάλλεται συνήθως ὡς ὁ καθοριστικός γιά τήν ἐρμηνεία τῶν ἐντάσεων ἢ τῆς διάρκειας τῶν συγκρούσεων, ἄν καί εἶναι γνωστό τοῖς πᾶσι, ὅτι οἱ θρησκεῖες χρησιμοποιοῦνται γιά τήν ἐξυπηρέτηση πολιτικῶν ἢ ἄλλων σκοπιμοτήτων.

Οἱ διαθρησκευτικοί διάλογοι σήμερα ἀποτελοῦν μιά ἀναπόδραστη ἀναγκαιότητα, ὅχι μόνο γιά τήν ἐσωτερική ἀνάγκη τῶν θρησκευτῶν γιά τήν ἀνάδειξη τῆς αὐθεντικῆς τους αὐτοσυνειδησίας, ἀλλά καί σάν ὑπέρτατο χρέος στό σημερινό ταλαιπωρημένο ἄνθρωπο, πού βιώνει τήν κρίση τῶν τραγικῶν ἀντιπαραθέσεων τῆς ἐποχῆς μας.

5. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Λόγος διαλόγου, σελ. 304.

6. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, «Φανατισμός καί θρησκεία», ἐφ. ΤΑ ΝΕΑ, 12/11/2001.

3. Δυσκολίες τῶν διαθρησκειακῶν διαλόγων.

Στούς διαθρησκειακούς διαλόγους ὑπάρχουν ἄρκετά ἐμπόδια καί δυσκολίες, πού θά πρέπει νά ὑπερνικηθοῦν γιά τήν ἀπρόσκοπτη διεξαγωγή τους⁷. Τά ἐμπόδια αὐτά θά μπορούσαν νά συνοψισθοῦν στά κατωτέρω:

(α) Οἱ συμμετέχοντες στούς διαθρησκειακούς διαλόγους ἀρνοῦνται τήν πίστη στόν Θεάνθρωπο Σωτῆρα Ἰησοῦ, πού δέχεται ὁ Χριστιανισμός. Ἐπίσης ἡ ἀντίληψη, πού ἔχουν γιά τή θεία ὑπερδύναμη, νοεῖται ἀπό τόν καθένα ποικιλοτρόπως, ἀκόμη καί ἐντός τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν.

(β) Ἄλλη δυσκολία εἶναι, ὅτι ἡ κάθε θρησκεία ἔχει τήν ἀξίωση τῆς μοναδικῆς ἰσχύος, τῆς ἀπολυτότητας καί τῆς ὕψιστης αὐθεντίας, ἡ ὁποία μέ συναίσθημα ὑπεροχῆς δέν ἀνέχεται μειοδοσίες καί συμβιβασμούς εἰς βάρος τοῦ περιεχομένου της, ἀλλά, ἀντίθετα, θέλει μέ τήν ἀνάπτυξη ἱεραποστολικοῦ ἔργου νά προσελκύσει ὅλους τοὺς ἄλλους στή δική της πίστη. Γεννιέται, λοιπόν, τό ἐρώτημα τοῦ πῶς θά ἐπικρατήσῃ ἡ «ἀνοχή» καί ἡ «παραδοχή τῆς ἐτερότητας τοῦ ἄλλου», χωρίς νά σημαίνει «συγκρητισμό» καί ἄρνηση τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως τοῦ καθενός ἀπό τοὺς συμμετέχοντες στούς διαλόγους.

(γ) Ἄλλο ἐρώτημα καί δυσκολία πού προκύπτει, κυρίως γιά τοὺς ἐκπροσωποῦντες τόν Ὁρθόδοξο Χριστιανισμό, εἶναι τό ἂν θά ὑπάρξῃ στοὺς διαλόγους κοινή προσευχή. Ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ Ὁρθόδοξοι Κανόνες ἀπαγορεύουν τή συμπροσευχή μέ ἄλλοθρήσκους.

(δ) Ἄλλη δυσκολία πού προκύπτει σέ μερικούς ἀπό τοὺς διαθρησκειακούς διαλόγους εἶναι ὅτι μερικές θρησκείες ἔχουν ἀνεπίτρεπτες πολιτικές ἐπιδιώξεις, τίς ὁποῖες μάλιστα συσχετίζουν μέ τή διδασκαλία τῶν ἱερῶν τους βιβλίων, ὅπως π.χ. ὁ Μουσουλμανισμός μέ τό Κοράνι.

(ε) Δυσκολία, ἐπίσης, προκύπτει καί ἀπό τήν ἐπιδίωξη ὀρισμένων ὑποστηρικτῶν τῆς θρησκευτικῆς «παγκοσμιοποίησης» νά πετύχουν

7. Βλ. ΕΥΑΓΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Τό βεληνεκές τῶν διαθρησκειακῶν διαλόγων», περ. «ΕΚΚΛΗΣΙΑ», Δεκ. 2001, σσ. 975-978.

τήν προσέγγιση καί ἀλληλοπεριχώρηση Χριστιανισμοῦ καί ἄλλων θρησκειῶν, γιά τήν ἐπικράτηση ἐνιαίας θρησκείας σέ ὅλους τοὺς λαούς. Οἱ κήρυκες τῆς θέσης αὐτῆς περιορίζονται συνήθως στήν προβολή μόνο τῶν σημείων ἐπαφῆς στά διαφορετικά περιεχόμενα τῆς πίστεώς τους. Ἡ θέση αὐτή παραγνωρίζει τό σεβασμό στήν «ἐτερότητα» καί τό «σεβασμό στή θρησκευτική πίστη τοῦ ἄλλου».

Αὐτές, ὅμως, οἱ δυσκολίες δέν πρέπει νά ἀποτελοῦν ἀνασταλτικό παράγοντα στήν πραγματοποίηση τῶν διαθρησκειακῶν διαλόγων. Οἱ τελευταῖοι ἀποτελοῦν μιά κοινή ὑποχρέωση τῶν θρησκειῶν ἕναντι τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

4. Βασικές ἀρχές τῶν διαθρησκειακῶν διαλόγων.

Μετά τά πρόσφατα δραματικά γεγονότα (11η Σεπτεμβρίου, Ἀφγανιστάν, Ἰράκ) καί τήν κινητοποίηση τοῦ παγκόσμιου πολιτικοῦ γίνεσθαι, οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν θρησκειῶν, καί κυρίως Χριστιανισμοῦ ἀπό τή μιά καί Μουσουλμανισμοῦ ἀπό τήν ἄλλη, περνοῦν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ὡς θά πρέπει νά ἀκολουθήσουν τό δρόμο τοῦ διαλόγου, τῆς κατανόησης καί τῆς εἰρήνης, ἢ τό δρόμο τῆς ἀντιπαράθεσης καί τῆς σύγκρουσης, μέσα καί ἀπό τήν ἀνάξεση παλιῶν πληγῶν, πού εἶχαν νά κάνουν εἴτε μέ τήν ἱστορική συμπεριφορά τοῦ Χριστιανισμοῦ (σταυροφορίες, ἀποικιοκρατία κ.λ.π.), εἴτε μέ τήν ἱστορική συμπεριφορά τοῦ Μουσουλμανισμοῦ (βίαιοι ἐξισλαμισμοί, ἐπεκτατικότητα κ.λ.π.).

Ἐμεῖς φρονοῦμε, ὅτι ὁ κόσμος μας δέν ἀντέχει ἄλλες συγκρούσεις. Οἱ θρησκεῖες θά πρέπει, μέσα ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ μεταξύ τους διαλόγου, νά ἐπιδιώξουν τήν ὑπέρβαση τοῦ ἱστορικοῦ τους παρελθόντος στίς σχέσεις τους καί νά ἀναζητήσουν θετικές προτάσεις ἀμοιβαίας κατανόησης καί εἰλικρινοῦς συνεργασίας. Σ' αὐτό τό σημεῖο ἡ Ὁρθοδοξία μπορεῖ νά ἀποτελέσει, λόγω κυρίως τῆς ἱστορικῆς της πραγματικότητας τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου πού ἔζησε διά μέσου τῶν αἰώνων, τή γεφυροποιοῦ δύναμη γιά τήν ὁμόνοια, τό σεβασμό καί τήν εἰρήνην μεταξύ τῶν θρησκειῶν στὸν κόσμο.

Οἱ διαθρησκειακοὶ διάλογοι, γιά νά εἶναι καί ἀποτελεσματικοί, θά πρέπει νά στηρίζονται σέ κάποιες βασικές ἀρχές:

(α) Μιά θρησκεία, για να μη τροφοδοτεί τό θρησκευτικό ανταγωνισμό καί τή μισαλλοδοξία, δέν πρέπει να προβάλλει σάν αποστολή της στόν κόσμο τή δυναμική ή τή βίαη έπιβολή τής αλήθειας τής διδασκαλίας της στους πιστούς τών άλλων θρησκειών. 'Αντιθέτως, ή κάθε μιá θρησκεία θά πρέπει να προβάλλει στη διδασκαλία της τήν αναζήτηση τοῦ ανθρώπου για τήν κατάκτηση τής λυτρωτικής αλήθειας τής πίστεως, μέ τίς προτεινόμενες από αυτή πνευματικές κλίμακες⁸. Μόνο τότε οί θρησκεῖες μπορούν να έρμηνεύσουν τήν πνευματική αναζήτηση τών πιστών καί τών άλλων θρησκειών στά πλαίσια ενός πνευματικού διαλόγου.

(β) 'Η αρχή τής ανεξιθρησκείας πρέπει να άποτελεῖ τόν άπαράβατο κανόνα για όλες τίς θρησκεῖες. Σ' αυτή τήν αρχή μπορεί καί πρέπει να στηρίζεται ό άμοιβαῖος σεβασμός τών θρησκειών καί ή οικόδομηση κλίματος έμπιστοσύνης για τήν ανάπτυξη τοῦ διαλόγου. 'Η αρχή τής ανεξιθρησκείας καί τό δικαίωμα τής θρησκευτικής έλευθερίας εῖναι ένα πανανθρώπινο όραμα, πού διευκολύνει τήν ειρηνική συνύπαρξη όλων τών θρησκειών, καθώς αυτές σέβονται τά οικεία όρια καί τά όρια τών άλλων θρησκειών. 'Η άμοιβαία γνωριμία τών θρησκειών μπορεί να οδηγήσει στην άρση τής καχυποψίας καί τής έχθρότητας, πού ως ένα βαθμό ένυπάρχει, κυρίως από τήν έλλειψη επικοινωνίας, τήν άγνοια καί τήν ιστορική κληρονομιά τοῦ παρελθόντος. Τό ιδανικό εῖναι να γνωρίζει ό ένας τόν άλλο, να προωθεῖ τήν κατανόηση καί τήν άνοχή, ώστε ό διάλογος καί οί συζητήσεις να διεξάγονται σέ πνεῦμα συνεργασίας καί φιλίας.

'Η 'Ορθοδοξία συνδέει στην παράδοσή της, τόσο τή μαρτυρία τής πίστεως, όσο καί τήν αρχή τής ανεξιθρησκείας, μέ τόν ειρηνικό διάλογο για τήν αλήθεια. 'Η έμμονή τής 'Ορθοδοξίας στην άξιοποίηση τοῦ διαλόγου για τήν εκτόνωση τών συγκρούσεων πηγάζει από τήν άπόρριψη τοῦ παραλόγου, στό όποιο ύποτάσσεται συνήθως καί ό θρησκειακός ανταγωνισμός.

(γ) Οί θρησκεῖες μπορούν μέσα από τήν όποια νοσηρή πολιτική εκμετάλλευσή τους να άποτελέσουν άκόμη καί κίνητρο θρησκευ-

8. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Λόγος διαλόγου, σελ. 331.

τικών πολέμων. Οί θρησκευτές, όμως, θά πρέπει νά ἀποφεύγουν τήν ὁποιαδήποτε ὑποστήριξη τῶν ἀθέμιτων σχεδιασμῶν τῆς διεθνoῦς πολιτικῆς, διακηρύσσοντας τόν κοινό σεβασμό τους στήν ἱερότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, συμβάλλοντας ἔτσι θετικά, τόσο στήν ἐκτόνωση τῶν ὑφιστάμενων ἐντάσεων, ὅσο καί στήν ἐνίσχυση τῶν θετικῶν προϋποθέσεων γιά τήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν.

Στή σύγχρονη κρίσιμη ἐποχή πού διανύουμε, ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει καί ὀφείλει νά διαδραματίσει ἕνα σημαντικό ρόλο στό πλαίσιο ἐνός εἰλικρινoῦς διαθρησκευτικοῦ διαλόγου. Ὁ διάλογος εἶναι μιά διαδικασία, ὅχι μόνο ἀναγνωρίσεως τῶν πνευματικῶν πηγῶν τῶν ἄλλων θρησκειῶν ἢ χριστιανικῶν ὁμολογιῶν, ἀλλά καί τοῦ συνεχoῦς ἐλέγχου τῆς δικῆς μας αὐτοσυνειδησίας, γιά τή σχέση μας μέ τήν παραδεδομένη ἀλήθεια τῆς πίστεως⁹.

Μιά αὐθεντική καί βιώσιμη ὑπέρβαση τῶν σύγχρονων συγκρούσεων ἢ ἀδιεξόδων σηματοδοτήθηκε ἀπό τήν ἀπόφαση τῆς Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως (Σαμπεζύ, 1986) γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς αὐθυπαρξίας στήν πλουραλιστική συνύπαρξη τῶν θρησκειῶν, ὑπό τήν ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς προστασίας τῆς ἰδιαιτερότητας, τῶν ἐθνικῶν καί θρησκευτικῶν μειονοτήτων: «Ἡ μειονότης, εἴτε εἶναι θρησκευτική, εἴτε γλωσσική, εἴτε ἐθνική, πρέπει νά τυγχάνει σεβασμοῦ τῆς ἰδιομορφίας της. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνδεδεμένη πρός τήν ἐλευθερία τῆς κοινότητος, εἰς τήν ὁποίαν οὗτος ἀνήκει. Ἐκάστη κοινότης πρέπει νά ἐξελίσσεται καί νά ἀναπτύσσεται συμφῶνως πρός τά ἰδιαίτερα γνωρίσματά της. Ἐν προκειμένῳ ὁ πλουραλισμός θά ἔπρεπε νά ρυθμίξη τήν ζωήν ὅλων τῶν χωρῶν. Ἡ ἐνότης ἐνός ἔθνους, μιᾶς χώρας, ἢ ἐνός κράτους, θά ἔπρεπε νά κατανοῇται ὡς τό δικαίωμα διαφορότητος τῶν ἀνθρωπίνων κοινοτήτων»¹⁰.

Στό πνεῦμα τῆς ἀπόφασης αὐτῆς ἦταν ἐκτός τῶν ἄλλων καί ἡ μεγάλη διαθρησκευτική συνάντηση, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στίς 19 καί 20 Δεκεμβρίου 2001, μέ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πα-

9. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Λόγος διαλόγου, σελ. 336.

10. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Λόγος διαλόγου, σελ. 338.

τριάρχη Βαρθολομαίου, καί ἡ ὁποία μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνα ἰδιαίτερα σημαντικό γεγονός γιά τήν προβολή τοῦ ρόλου τῆς θρησκείας στήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν¹¹.

Στή «Διακήρυξη τῶν Βρυξελλῶν» ἔχουμε τήν κοινή πεποίθηση, ὅτι ἡ ἑτερότητα τῶν διδασκαλιῶν τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, ὅχι μόνο δέν ἀποκλείει τόν ἀμοιβαῖο σεβασμό, ἀλλά, ἀντιθέτως, ἀναδεικνύει τήν κοινή εὐθύνη τῆς θρησκευτικῆς δικαιοσύνης καί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στίς σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν. Ὑπό αὐτή τήν ἔννοια διακηρύχθηκαν καί οἱ βασικές ἀρχές τῆς διαθρησκειακῆς συνεργασίας γιά τήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν:

(1) Ὁ ρόλος τῶν θρησκειῶν εἶναι νά προβάλλουν τήν εἰρήνη τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο.

(2) Καμμία ἀπό τίς θρησκεῖες δέν νομιμοποιεῖται ἀπό τή διδασκαλία της νά ἐγκρίνει τή βία, τήν τρομοκρατία ἢ τήν κακομεταχείριση ἀθῶνων ἀνθρώπων καί ὀφείλει νά ἀποδοκιμάζει ὁποιαδήποτε θρησκευτική δικαίωση ἐγκληματικῶν ἢ ἀπάνθρωπων πράξεων, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀντίθετες πρὸς τό πνεῦμα τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καί τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου.

(3) Ὅλες οἱ θρησκεῖες ὀφείλουν νά συμβάλλουν στήν ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἢ περιφερειακῶν συγκρούσεων.

(4) Ὅλες οἱ θρησκεῖες ὀφείλουν νά ὑποστηρίζουν τίς ἀρχές τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης καί τῆς πολυθρησκευτικῆς συνεργασίας.

(5) Ὅλες οἱ θρησκεῖς ἀπορρίπτουν τόν ἰσχυρισμό, ὅτι ἡ θρησκεία συμβάλλει μέ τό δικό της τρόπο σέ μία ἀναπόφευκτη σύγκρουση πολιτισμῶν, ἐνῶ ἐπιβεβαιώνουν τόν ἐποικοδομητικό τους ρόλο γιά τήν προώθηση ἑνός διαλόγου μεταξύ τῶν πολιτισμῶν.

(6) Ὅλοι οἱ ἡγέτες τοῦ κόσμου ὀφείλουν νά καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια γιά τήν εἰρηνική ἀντιμετώπιση τῶν συγκρού-

11. ΒΛ. ΦΕΙΔΑ, «Διαθρησκειακός διάλογος: Ἑλπίδα γιά τήν εἰρήνη», ἐφ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 10/01/2002.

σεων και τόν τερματισμό της βίας.

(7) Όλοι οι ηγέτες των θρησκειών οφείλουν να αξιοποιήσουν κάθε πρόσφορο μέσο ή τόπο, σε τοπική, περιφερειακή ή και παγκόσμια προοπτική, γά να ενισχύσουν την πίστη της ειρηνικής συνύπαρξης των ανθρώπων και των λαών.

(8) Όλοι οι ηγέτες των θρησκειών οφείλουν να ενθαρρύνουν τό διαθρησκευτικό διάλογο.

(9) Τό Οικουμενικό Πατριαρχείο προτρέπεται να δημιουργήσει τίς αναγκαίες θεσμικές εκφράσεις, γιά τό συντονισμό της προετοιμασίας και της συνέχειας του διαθρησκευτικού διαλόγου.

Άπό τά άνωτέρω μπορούμε να εξάγουμε τή γενικότερη διαπίστωση, ότι οι θρησκείες, άν και χρησιμοποιούνται από ποικίλους κρατικούς, πολιτικούς, οικονομικούς ή άλλους παράγοντες γιά τή συντήρηση των διασπάσεων ή των συγκρούσεων του κόσμου, είναι υποχρεωμένες από τή διδασκαλία τους να αγωνίζονται γιά τήν επίκράτηση της ειρήνης του Θεού στον κόσμο.

5. Τό παγκόσμιο αίτημα γιά ειρήνη και οι διαθρησκευτικοί διάλογοι.

Η άποστολή της φωτισμένης θρησκευτικής ήγεσίας της κάθε θρησκείας είναι να έρμηνεύει τήν παράδοσή της και τά ιερά της κείμενα μέ τρόπο φιλόανθρωπο και όχι άπάνθρωπο. Γιά παράδειγμα, ό θρυλούμενος «Ίερός Πόλεμος» του Ίσλάμ ήταν αρχικά μιά έννοια ήθική και πνευματική, ύπονοώντας τόν προσωπικό πνευματικό άγώνα του πιστού έναντίον των παθών και των αδυναμιών του¹². Άργότερα και γιά λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, κατάντησε να γίνει μιά έννοια πολιτική και πολεμική, έννοώντας τή βίαιη έξόντωση των άλλοθρήσκων, πού εξισώθηκαν μέ τούς άπίστους.

Θά μπορούσαμε να πολλαπλασιάσουμε τά σχετικά παραδείγματα, θυμίζοντας ότι δίπλα στο «όφθαλμόν αντί όφθαλμού» της Παλαιάς Διαθήκης ισχύει τό «άγαπήσεις τόν πλησίον σου ως σεαυτόν» της Καινής Διαθήκης. Τό χριστιανικό «άγαπάτε άλλήλους» μέ

12. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, «Φανατισμός και θρησκεία», έφ. ΤΑ ΝΕΑ, 12/11/2001.

τό «οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν».

Ἐπομένως αὐτό πού δυνάμεθα νά ποῦμε, ὅτι προέχει στίς μέρες μας, εἶναι ἡ διαστολή τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, πού παράγει τή σύγκρουση καί ἡ υἱοθέτηση μιᾶς καρδιάς ἀνοικτῆς, εἰρηνικῆς καί ζωηφόρου γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους.

Ὁ διάλογος εἶναι ἐπιταγή θεολογική καί ἀνθρωπολογική. Ἀνταποκρίνεται στήν πεμπτοσύια τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ὀρίζεται ὡς σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό¹³. Ὁ διαθρησκευτικός διάλογος εἶναι ἡ συνέπεια καί ἡ συνέχεια τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας, πού εἶναι ἕνας διάλογος Θεοῦ - ἀνθρώπου.

Ἀπό ὅλα τά ἀνωτέρω, θά μπορούσαμε νά ἐξάγουμε τό συμπέρασμα, ὅτι οἱ θρησκεῖες ἔχουν ἱερό χρέος νά διεξάγουν τούς διαθρησκευτικούς διαλόγους σέ πνεῦμα τό ὁποῖο νά ἐξυπηρετεῖ τό παγκόσμιο αἷτημα ὅλων τῶν ἀνθρώπων γιά εἰρήνη, ἰσότητα, ἀδελφосύνη, ὁμόνοια, μέσα ἀπό τό σεβασμό καί τήν ἀλληλοκατανόηση τῶν ἰδιαιτεροτήτων τοῦ ἄλλου. Μέσα σ' αὐτά τά πλαίσια θά μπορούσαμε νά σημειώσουμε ἐν κατακλείδι τά ἑξῆς:

(α) Οἱ θρησκεῖες θά πρέπει νά ὑπηρετοῦν τή θεία εἰρήνη τοῦ οὐρανοῦ, ἐφαρμόζοντάς την στήν πράξη ἐπίγεια καί ὄχι νά ἄγονται καί νά φέρονται ἀπό τήν πολεμική ὑστερία τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων τοῦ κόσμου.

(β) Οἱ θρησκεῖες πρέπει νά ἔχουν πάντα ὡς γνώμονά τους τήν ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ὅπως ἐκφράζεται μέσα κι ἀπό τίς διδασκαλίες τους.

(γ) Ἀξίωση ὅλων τῶν θρησκευτῶν θά πρέπει νά εἶναι ἡ ἐφαρμογή τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης στόν κόσμο.

(δ) Οἱ θρησκεῖες μας, μέσα ἀπό τό διαθρησκευτικό διάλογο, πρέπει νά ἐκφράζουν τήν ἐπιθυμία τους νά θεραπεύσουν τίς πληγές τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος, ὑπηρετώντας μέ μεγαλύτερη συνέπεια τόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας.

(ε) Οἱ θρησκεῖες θά πρέπει νά ἀφαιρέσουν στοιχεῖα πού παράγουν νοσηρά φαινόμενα, ὅπως ὁ τυφλός φανατισμός καί ἡ θρησκευ-

13. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, «Θρησκεία σέ διάλογο σήμερα», ἐφ. ΤΑ ΝΕΑ.

τική μισαλλοδοξία.

(στ) Νά διακηρύξουν όλες οι θρησκείες τήν προθυμία τους για συνεργασία σ' ένα σύγχρονο οίκουμενικό διάλογο για τήν υπεράσπιση τῆς εἰρήνης, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στίς σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ὅποιεςδήποτε θρησκευτικές, ἐθνικές, φυλετικές, κοινωνικές ἢ ἄλλες διακρίσεις.
